

### Common-law marriage - means of erosion and dissolution of the family in the Crisana area (beginning of the 20th century)

Brie, Mircea

Preprint / Preprint

Sammelwerksbeitrag / collection article

#### Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Brie, M. (2008). Common-law marriage - means of erosion and dissolution of the family in the Crisana area (beginning of the 20th century). In I. Bolovan, C. Mureşan, & M. Hărăguş (Eds.), *Perspective demografice, istorice și sociologice. Studii de populație* (pp. 151-181). Cluj-Napoca: Presa Univ. Clujeană. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-330021>

#### Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-SA Lizenz (Namensnennung-Weitergabe unter gleichen Bedingungen) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.de>

#### Terms of use:

This document is made available under a CC BY-SA Licence (Attribution-ShareAlike). For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>

# Concubinajul – formă a erodării și disoluției familiei în spațiul Crișanei (începutul secolului XX)<sup>1</sup>

Mircea Brie

*Common-law Marriage – Means of Erosion and Dissolution of the Family in the Crisana Area (beginning of the 20<sup>th</sup> century)*

## Abstract

*Divorce, common-law marriage and illegitimacy (irrespective of its forms) were, no matter the society typology as the phenomenon is approached, forms of social deviation that entailed the dilution of the family image and norms. We do not discuss here about a dilution of the traditional norms concerning family, as someone might misunderstand, it was an erosion of the idea of family in general. The “family” could acquire different forms as compared to the “official” one. Paradoxically, all these were not only the result of personal emancipation, when the youth broke from the traditional norms, which were strongly influenced by religious norms and values, and would have got involved in “dangerous and shameful relationships”. The peasant “forgot” to marry his woman not out of emancipation. The theory of personal emancipation leading to the erosion of the idea of family through the dilution of traditional norms, which was valid from the urban perspective (here, due to the affirmation of modernity, the alterity of religious norms led to such relationships), was not supported in the peasant countryside.*

*The Church fought all these. In fact, the bishopric sent guidelines to priests to take steps against common-law marriages very often. Despite priests’ endeavours, the results were not considerable. Few priests could boast (after the first recommendation) in their subsequent parish report to have significantly contributed to diminishing the number of common-law marriages in their parish. The Church faced another issue brought about by its long debate with the State to control the act of marriage. The marriage laws set out in 1894 were the most complex laws regulating the political-religious relations in the matrimonial field in the second half of the 19<sup>th</sup> century. Due to their clarity, they managed to put an end to the conflicts between the lay and church authorities. Moreover, the debate concerning matrimonial issues for different confessions ended, too, in favour of the State. The State managed to impose its authority in the matrimonial field. The Church was thus compelled to accept the increased competence of the State by introducing the civil documents. All these caused mutations that triggered very different behaviours. Nevertheless, the Church kept imposing religious marriage, divorce and re-marriage for all its parishioners. In such a situation, by analysing the evolution of common-law marriages from the perspective of the Church, we may notice that, on the level of the whole area we focused on, there was a greater easiness in approaching religious marriage after 1895, once the compulsory civil marriage was imposed. The perception of the divorce also changed when the civil matrimonial law was introduced at the end of 1894. Through a last effort, as the Church did not acknowledge lay divorce, they did not grant the right to a second marriage to the individuals. Moreover, from the perspective of the Church, the possible future marriage was considered as a mere common-law marriage, although the State approved of the divorce and the second marriage in which a divorced partner was involved.*

---

<sup>1</sup> The paper *Concubinajul – formă a erodării și disoluției familiei în spațiul Crișanei (începutul secolului XX)* was published in Ioan Bolovan, Cornelia Mureșan, Mihaela Hărăguș (coordonatori), *Perspective demografice, istorice și sociologice. Studii de populație*, Supliment al Masteratului de istoria și socio-antropologia epocii moderne, X, *Omagiu profesorului Traian Rotariu la împlinirea vârstei de 65 ani*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, p. 151-181

Divorțul, concubinajul și ilegitimitatea (oricare ar fi forma de manifestare a acesteia) sunt, indiferent de tipologia societății din perspectiva căruia este abordat fenomenul, forme de devianță socială care au ca efect diluarea imaginii și percepțelor familiei. Nu discutăm aici despre o diluare a percepțelor tradiționale despre familie, cum greșit ar putea înțelege cineva, ci despre o erodare a ideii de familie în general. „Familia” începe a îmbrăca alte forme decât cele „oficiale”. Paradoxal, toate acestea, nu au fost doar rezultatul emancipării personale, caz în care tinerii tot mai îndepărtați de percepțele tradiționale, puternic influențate de normele și valorile religioase, s-ar fi datat la asemenea „legături primejdioase și rușinoase”. Nu din emancipare țărănul „uita” să se cunune cu muierea lui. Teoria emancipării personale, ce a condus la erodarea ideii de familie prin diluarea percepțelor tradiționale, valabilă din perspectiva urbană (aici pe măsura impunerii modernității alteritatea normelor religioase a condus pe bună dreptate la astfel de relații), nu-și are întru totul susținere în mediul rural țărănesc.

Și totuși, de ce era concubinajul (de aici provenea în genere ilegitimitatea nașterilor) atât de prezent în mediul românesc? Este românul atât de necredincios? Consemnările preoților greco-catolici, rigizi, comozi și tendențios intenționați în a percepe și cerceta adevăratele cauze ale acestor fenomene (pe care superiorii eparhial adesea le socoteau forme de evaluare a activității preotului), constituie o paletă largă și consistentă de informații privitoare la geneza acestor devianțe. „Causa e sărăcia”, scria preotul greco-catolic din Rogoz<sup>2</sup>, analizând situația celor 38 de perechi de concubini existente la 31 decembrie 1907 în parohia Dumbrăvița (protopopiatul Holod). Acceptarea unei asemenea supoziții ar conduce la demolarea mai multor mituri din propria noastră istorie, ce-l înfățișau pe țărănul sărac drept conformist în fața Bisericii și temător de Dumnezeu. Sărăcia, așa cum descoperim din relatările altor preoți, putea deveni originea unor asemenea fenomene cel puțin din două perspective: 1. Preotul greco-catolic din Dumbrava, parohie situată tot în protopopiatul Holod, găsește, între altele, că la originea concubinajelor și ilegitimității se află faptul că „părinții promet avere mobilă și imobilă, or în urmă o deneagă și așa ei (tinerii n.n.) zic că până nu capătă promisiunea făcută – averea – nu se cunună”<sup>3</sup>. Această explicație, găsită în dreptul a numeroase concubinaje din spațiul episcopiei greco-catolice, pare a introduce în discuția noastră o anumită ruptură mentală între vechea generație a părinților și cea a tinerilor. Tinerii, din dorința de a primi zestrea, își pedepsesc și chiar șantajează părinții (condamnați de comunitate pentru gestul neacordării zestrei promise). Pentru ei lipsa legalității nu pare a fi o problemă<sup>4</sup>, în schimb ei mizează pe conservatorismul părinților (presați și de normele tradiționale comunitare); 2. Multe dintre concubinaje se nasc din imposibilitatea contractării de către unul dintre parteneri a unui nou matrimoniu, după ce a „divorțat” dintr-o altă căsătorie, neîndeplinind însă toate formele legale ce erau cerute pentru desfacerea mariajului datorită costurilor foarte mari pe care le presupuneau divorțurile. O altă cauză a acestor devianțe era, conform preotului din Rogoz, „necredința”. Diluarea percepțelor religioase („sunt în atâta delăsați de Dumneudeu că nu voiesc nici cum se se cunune”), dar și influențele nefaste venite dinspre alte confesiuni („datina lipicioasă a schismaticilor”<sup>5</sup>, „între cari în genere sunt dese concubinatele”<sup>6</sup>, mai mult, „preoții lor – ai ortodocșilor n.n. – premerg cu exemplul concubinatelor”<sup>7</sup>) îi determină

<sup>2</sup> Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor (în continuare A.N-D.J. BH), *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 77. Preotul din această parohie admite prin consemnările făcute că la originea acestor concubinaje se află: „sărăcia, necredința, neinvestitura, preot în loc nu au, școală decând sta satul nu au avut, au crescut ca dobitoacele, despre omenie și onestitate nici idee nau”; „... și sunt în atâta delăsați de Dumneudeu că nu voiesc nici cum se se cunune”.

<sup>3</sup> *Ibidem*, f. 82

<sup>4</sup> În acest caz teoria privind impactul modernității asupra familie pare să se extindă și în mediul rural: tinerii (mai emancipați de regulă decât persoanele mai vârsnice) renunță la căsătoria religioasă pentru o dispută cu părinții. Disputa respectivă s-a născut dintr-o problemă fundamentală pentru omul de la țară: pământul.

<sup>5</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 66

<sup>6</sup> *Ibidem*, f. 126. Aceasta este una din explicațiile pe care le găsește preotul greco-catolic Demetriu Nystor din parohia Bocsig.

<sup>7</sup> *Ibidem*, f. 159. Aceste explicații, a căror fundament se găsește în faptul că 21 dintre cele 38 de concubinaje din parohia Șeitin implica un partener ortodox, coroborate cu multe alte situații similare, vin să ne confirme faptul că în

pe acești preoți să susțină o asemenea ipoteză. Exemplul negativ al unui preot, care adesea trăia și el în concubinaj („pentru ce să nu facem și noi aceia ce fac domnii, pentru că ei zic că nu-i păcat”<sup>8</sup> spun sătenii din Chereșuș), mai rău, lipsa preotului („preot în loc nu au” consemnează preotul din Rogoz relatând situația concubinilor din Dumbrăvița) conduc la erodări ale familiei prin intermediul diluării percepțelor religioase. Același preot constată faptul că „școală decând sta satul nu au avut, au crescut ca dobitoacele, despre omenie și onestitate nici idee nau”. O asemenea explicație, ce ar atribui țăranului român neșcolit, „prostului”, ne-intelectualului, „crescut ca dobitoacele”, o lipsă de omenie și onestitate din care s-ar fi născut ilegitimitatea în familie, concubinajele și divorțurile, este nerealistă și irelevantă, avându-și suportul într-o mentalitate păguboasă despre țăranul român. Un fost preot al satului sătmărean Măruș, scrie la data de 1 ianuarie 1890 pe paginile unui Antologhion<sup>9</sup> un sfat pentru urmașul său: „Iubite frate și următoriu, Când te vei muta în această comună, ... Cu oamenii aceștia e de a tracta foarte strictu, nu e de a lăsa după ei căci ți se vor sui în cap ca peduchii cei răi, ci scurtu trebuie să le spui adevăratulu. În pretenie nu te da cu dâșii pentru că prostulu e obdeala dracului. ... Să fii dur, căci numai atunci ți se vor supune. Dacă vine la tine un om și nu-și scoate pălăria dă-i după gât. Fii sever cu tinerii, altfel ți se urcă în cap”. Atribuțiile și comparațiile grele făcute țăranului – „prostulu”, „obdeala dracului”, „păduchii cei răi”, sunt în măsură să evidențieze această mentalitate ce plasa țăranul pe un nivel inferior, subcultural, căruia nu puteai să-i fii prieten. Mai mult, pentru reușita misiunii, noul preot era sfătuit să nu stea la discuții cu ei, „ci pe scurtu trebuie să le spui adevărulu”, fără a le accepta punctul de vedere molipsitor, „altfel ți se urcă în cap”. Diferența de statut, distanța și respectul cuvenit persoanei superioare trebuia impus. „Dacă vine la tine un om și nu-și scoate pălăria dă-i după gât”. Inculții și proștii nu știu așadar decât prin impunerea violentă, cu forța, a se supune. Această mentalitate, cuibărită în mintea multora dintre cei „puși în fruntea afacerilor publice”, fundamentată pe ideea că țăranul român din lipsă de educație face gesturi necugetate și antisociale, este, sub raportul relațiilor sale de familie, lipsită de sens și suport real. Nu din lipsă de educație țăranul român nu respecta normele și canoanele care i se impuneau. Mai degrabă, în spiritul demonstrat de-a lungul secolelor, țăranul român s-a dovedit a fi un neconformist și un a-legalist și mai puțin un ilegalist. Nu din lipsă de carte, din neștiința legilor ori din dorința de a face o ilegalitate se despărțea el de muierea lui, luându-și o altă femeie de nevastă (cu nunta de rigoare în fața sătenilor asemeni lui), fără însă a mai îndeplini și formalitățile necesare divorțului și recăsătoriei. Pentru el comunitatea era totul. El nu încălca legea voit sau din neștiință, ci pur și simplu, pentru el era suficientă, negăsind necesară astfel introducerea unor schimbări, rezolvarea oricărei situații după cutumele străvechi păstrate și transmise de-a lungul generațiilor.

Una dintre explicațiile pe care le găsește preotul Demetriu Nystor din parohia greco-catolică Bocsig ar fi faptul că părinții își căsătoresc copiii înainte de 18 ani, iar aceste căsătorii sunt „nemature și de multe ori nefericite din care se nasc despărțirile și concubinatele”<sup>10</sup>. Apoi, multe dintre concubinaje se nasc din imposibilitatea contractării de către unul dintre parteneri a unui nou matrimoniu după ce a „divorțat” („uitând” să îndeplinească toate formele legale ce erau cerute pentru desfacerea mariajului) dintr-o altă căsătorie.

Toate acestea erau însă combătute de către Biserică. De altfel, episcopia transmitea mai mereu preoților îndrumări pentru a lua măsuri împotriva concubinajelor. Referentul eparhial, Ioan Genț, scrie pe dosarul ce conținea consemnarea concubinajelor din protopopiatul Șimand, recomandarea trimisă și protopopului „să se reflecteze preoții respectivi a dezvolta zălul pastoral spre a stârpi lepra aceasta din mijlocul poporului nostru”<sup>11</sup>. În ciuda eforturilor făcute de preoți, rezultatele nu au fost considerabile. Puțini sunt preoții care se pot lăuda (după prima recomandare)

---

mediul ortodox rata de concubinaj era mai mare în rândul populației decât în cazul populației greco-catolice din acest spațiu.

<sup>8</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 170-181

<sup>9</sup> Apud Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual* (în continuare *Sociabilitate rurală...*), Editura Universității din Oradea, 2004, p. 137-138

<sup>10</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 126

<sup>11</sup> Recomandarea aceasta a fost făcută la data de 30 octombrie 1908. *Ibidem*, f. 39

în următorul raport parohial că au contribuit semnificativ la diminuarea numărului concubinajelor din parohie. Preoții revin însă în cele mai multe cazuri, explicându-și oarecum insuccesul, prin formulări de genul „nui mărturisesc, nui cuminic, nu dau s. Evanghelie se serute, nu capătă prescură, nu-i dezleg, dar tote sunt în zadar”<sup>12</sup>.

Biserica se mai confrunta și cu o altă problemă născută din îndelungata sa dispută cu statul pentru controlul actului matrimonial. Legile matrimoniale elaborate în anul 1894 au fost cele mai complexe legi ce au reglementat raporturile politico-bisericești din domeniul matrimonial din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prin claritatea lor, ele au reușit să pună capăt neînțelegerilor dintre autoritățile laice și cele bisericești. Mai mult, a fost tranșată, în favoarea statului, și disputa pe probleme matrimoniale dintre diferitele confesiuni. Statul a reușit să-și impună autoritatea în domeniul matrimonial, Biserica fiind astfel nevoită să accepte competența sporită a statului prin introducerea actelor civile. Toate acestea au produs mutații ce au declanșat comportamente dintre cele mai diferite. Biserica a continuat însă să impună cununia, desfacerea mariajului și recăsătoria tuturor enoriașilor săi. De altfel, Biserica a continuat să considere concubinaj „așa numita căsătorie civilă”<sup>13</sup> atunci când nu era dublată și de cea religioasă. Preotul greco-catolic din Dumbrava, găsește în disputa dintre stat și Biserică principalul motiv al sustragerii tinerilor din sat de la cununia religioasă, trăind astfel în păcatul concubinajului. „Causa principală e căsătoria civilă”, asta deoarece tinerii nefiind obligați de lege și „zicând că prin aceasta sunt legați” nu mai doresc a efectua și cununia religioasă. Într-o atare situație, urmărind evoluția concubinajelor, din perspectiva Bisericii, se poate constata la nivelul întregului spațiu analizat o mai mare lejeritate în abordarea cununii religioase după anul 1895, odată cu introducerea căsătoriei civile obligatorii. Percepția divorțului a cunoscut și ea o transformare după introducerea legislației matrimoniale civile de la sfârșitul anului 1894. Printr-o ultimă efortare, biserica nerecunoscând divorțul laic, nu acordă nici dreptul la recăsătorie celor două persoane. Mai mult, din perspectiva Bisericii, eventualul viitor mariaj nu era altceva decât un simplu concubinaj, asta chiar dacă statul se pronunțase pentru desfacerea primei căsătorii și oficierea următoarei în care era implicat un partener divorțat.

Fenomen cu largi și semnificative implicații în viața comunității, dar și în trăirea socială a indivizilor, concubinajul, cel puțin pentru această perioadă, îmbracă o serie de nuanțări a căror semnificație se impune a fi clarificată. Pentru a putea purcede la o analiză a acestui fenomen se cere a fi rezolvată problema definirii conceptului de concubinaj, nu doar din perspectiva societății noastre contemporane, ci și din perspectiva dimensiunilor formale și informale ale societății rurale tradiționale, inclusiv printr-o pătrundere în contextul mental al acelor vremuri. Era concubinajul, dincolo de percepțiile religioase care repudiau orice abatere de o asemenea factură, o boală socială, ce se extindea la fel unui temut flagel? Indiferent care ar fi fost forma lui, concubinajul era totdeauna condamnat de Biserică. Dar comunitatea? Avea ea aceeași poziție sau în dreptul unora era mai îngăduitoare?

În procesul de definire al concubinajului acelor vremuri se impun câteva precizări, utile demersului nostru și din perspectiva încercării de a crea o tipologie a acestora.

1. Pentru început, concubinaj însemna relația conviețuirii ilegale, pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, dintre doi tineri necăsătoriți. Adesea, acest gen de concubinaj își avea originea în relațiile de dragoste sinceră dintre doi tineri care în schimb nu obțineau acordul părinților, și ca atare, nici suportul material. O asemenea relație se presupunea că va fi legalizată odată cu obținerea unui statut socio-material favorabil. Conviețuirea lor reprezenta așadar doar o secvență a „căsătoriei” și existenței lor „familiale” oficiale.
2. Plecând de la prima aserțiune, o motivație a trăirii în concubinaj era sărăcia generalizată (nu doar a tinerilor repudiați, care „așteptau” vremurile mai bune pentru a-și oficializa relația). Într-o atare situație, datorită sărăciei într-o relație de concubinaj puteau să se implice și

---

<sup>12</sup> *Ibidem*, f. 78

<sup>13</sup> Această realitate poate fi observată la o simplă analiză a rapoartelor parohiale despre situația concubinajului. În formularul completat de preoți, într-una din rubricile tabelului preotul trebuia să găsească răspunsul la întrebarea dacă cei doi concubini au încheiat „așa numita căsătorie civilă”?

persoane mai vârsnice, care, după cum ne dăm seama din documente (concubinajul lor era prelungit se pare la infinit) nu mai așteptau bunăstarea pentru a intra în legalitate. O asemenea teorie a originii concubinajului în sărăcie, consemnată și de către unii preoți ai vremii (asta deși credem că termenul de sărăcie căpăta alte conotații în exprimările preoților), este susținută și de numeroși analiști<sup>14</sup>. Această relație de concubinaj, născută din sărăcie, nu se poate explica printr-o conviețuire de zeci de ani dacă alături de sărăcie nu exista, după părerea noastră, și o altă motivație, asociată unui alt context. „Sărăcia” nu e invocată doar în contextul tinerilor lipsiți de suportul părinților, ci și în contextul acelor susținuți de familie dar care nu aveau banii necesari ofierii căsătoriei. Mai mult, sărăcia, ce nu permitea întreținerea corespunzătoare a familiei, este, potrivit consemnărilor din rapoartele preoților, un motiv suficient conviețuirii în concubinaj. Dar mulți dintre acești concubini duc o asemenea viață zeci de ani, iar din concubinajul lor se nasc copii (pe care reușesc însă să-i întrețină...). Privită din acest punct de vedere, invocata motivație a sărăciei pare mai mult o scuză în fața preotului (poate chiar a preotului care se scuza el însuși pentru situația din parohie) care îi presa să-și oficializeze căsătoria. Preotul din Șeitin, la sfârșitul tabelului ce-i cuprindea pe concubinii din parohie face următoarea precizare: „...de vreo 10 ani în tot anul publică preotul în S. Biserică cununia gratis fără stoale și pe toți iau cercetat în persoană, ca pe cei liberi sei înduplece la cununia – de regulă toți promit și totuși nu prea vin la cununia”<sup>15</sup>. Ce-i reținea pe acești concubini să-și oficializeze relația? Sigur nu sărăcia. Asemenea situații credem că n-au fost singulare. Totuși sărăcia, remarcată de preoți și asociată altor circumstanțe, s-a dovedit a fi un factor favorizant al conviețuirii în concubinaj.

3. Eșuarea într-o relație încheiată printr-o despărțire fără divorț („prin voia lor”) conducea cel mai adesea la concubinaj. O recăsătorie în asemenea condiții nu era posibilă datorită vechilor legături nedezlegate. În genere, aceste concubinaje se nășteau pe vremea când relația oficială nu era încă întreruptă definitiv (perioada prelungirii agoniei) în urma unor relații extraconjugale.
4. Moartea partenerului, asociată unei anumite mentalități nefavorabile mariajelor văduvilor, cărora comunitatea cu trecerea anilor le tolera mai degrabă „însoțirea” (nelegală, evident) cu un alt văduv, ducea nu de puține ori la concubinaj. Acest gen de concubinaj era favorizat atunci când persoanele în cauză aveau copii mari (adesea căsătoriți și cu copii ce creșteau în curtea casei familiei), cărora printr-un mariaj târziu nu se dorea a le perturba moștenirea. Asemenea relații erau acceptate tacit de către familie.
5. Cazul relațiilor efemere, caracterizate printr-o conviețuire mai lungă sau mai scurtă de timp, grav condamnate de comunitate. În genere, aceste relații aveau ca și protagoniști persoane considerate imorale ce-și schimbau des partenerii.
6. Un alt tip de concubinaj era cel ce implica persoane oprite prin lege de la căsătorie. Ne gândim aici în primul rând la cei oprți de legile militare. În această chestiune, oarecum mai complexă, identificăm două ipostaze diferite: a. cazul personalului militar sau a soldaților rezerviști, oprți de la mariaje, ce alegeau să trăiască în concubinaj; b. Cazul tinerilor sub 22 de ani care, neparticipând la toate cele 3 trageri la sorți, neputându-se astfel căsători, își întemeiau o „familie” (organizând adesea nuntă, având astfel acceptul familiei și comunității) pe care o oficializau doar după împlinirea vârstei de 23 de ani. În această categorie, fără însă a avea doar impedimente de natură militară, putem încadra și „căsătoriile” dintre minori pe care părinții le încuviințau, dar în lipsă de dispensă specială nu puteau fi legalizate. Chiar și unii preoți observă fenomenul. Explicația numărului ridicat al concubinajelor pe care o găsește preotul Demetriu Nystor din parohia greco-catolică Bocsig este obiceiul părinților ce își căsătoresc

---

<sup>14</sup> A se vedea Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX* (în continuare *Familia în satul românesc...*), Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999, p. 182-184

<sup>15</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 66

copiii înainte de 18 ani, iar aceste căsătorii sunt „nemature și de multe ori nefericite din care se nasc despărțirile și concubinatele”<sup>16</sup>.

7. Supunem atenției în cele ce urmează cazul „căsătoriilor” și al „familiilor” născute în comunitate (fără forme legale însă). În numeroase sate din această zonă, dar nu numai, doi tineri se luau de soț și soție în fața familiei și a întregului sat, făcând inclusiv nuntă după toate rigorile tradiționale, fără însă să mai treacă pe la preot sau, cum a fost cazul mai târziu, pe la primărie. În fața comunității ei erau căsătoriți. Mâncau, lucrau și dormeau împreună. Cei mai mulți însă atunci când aveau copii, pe care trebuiau să-i boteze, oficializau prin cununia religioasă actul căsătoriei săvârșite cu mult timp în urmă în fața comunității. Chiar și Nicolae Iorga, călătorind prin Bihorul și Sălajul acelor vremuri, remarcă faptul că „obiceiul nunții cu petrecere, dar fără preot și fără declarațiune la primărie e încă foarte răspândit, cu toate că uni preoți, cari au încă de lucru cu parohienii atât de cerbicoși, duc luptă înversunată împotriva concubinajului”<sup>17</sup>.
8. În fine, fără pretenția ca întreaga posibilitate de tipologizare să fi fost epuizată, Biserica a continuat a considera „concubinată” orice relație conjugală ce nu avea binecuvântarea ei. Acest lucru s-a perpetuat și după anul 1895, când prin introducerea căsătoriei laice, cununia religioasă a devenit facultativă. „Așa-numita căsătorie civilă”, încheiată cu bună credință, dar lipsită de cununia religioasă, era încadrată în aceeași categorie a concubinajelor.

Plecând de la această tipologie, identificăm așadar mai multe categorii de relații de concubinaj. Din perspectiva studiului nostru, nu toate dintre aceste concubinaje au fost forme de exprimare ale erodării familiale. Așa cum se poate fi constata în urma parcugerii tipologiei propuse a concubinajului, în multe din situațiile amintite, concubinajul era o formă de întemeiere a „familiei” (acceptată de comunitate). Sub acest raport nu discutăm despre o erodare a familiei (așa cum putem să o facem în cazul părăsirii domiciliului conjugal de către unul dintre soți, care trăia apoi în concubinaj) ci despre „erodarea” formei familiei. În acest fel s-a produs o erodare a conceptelor tradiționale ale familiei. Toate acestea îmbrăcau însă forme acceptate de comunitatea tradițională. Atunci despre ce fel de percepțe tradiționale era vorba? Fără îndoială, Biserica ca instituție și „Taina Sfântă” ca dogmă, cărora li se adaugă familia ca nucleu și celulă socială de bază, au fost cele mai afectate de pe urma acestui proces de erodare și diluare. Biserica, așa cum s-a precizat cu mai multe ocazii, a avut de suferit nu doar din interior, prin îndepărtarea enoriașilor de normele trasate de ea, ci și datorită implicării statului, prin impunerea unei legislații laice ce a căpătat cu tecerea anilor întâietate celei ecleziastice.

### ***Concubinajul în parohiile unite ale diecezei de Oradea (1905-1910). Studiu de caz***

Propunem în cele ce urmează o analiză secvențială, atât sub raport cantitativ, cât mai cu seamă calitativ, asupra concubinajului întâlnit în comunitatea greco-catolică pe parcursul perioadei celei de-a doua părți a primului deceniu al secolului al XX-lea. Dincolo de consemnările preoților, fenomenul concubinajului a putut fi în realitate mult mai mare. O relevanță în studiul nostru, cu privire la aceste „familii”, capătă și analiza fenomenului ilegitimității nașterilor. Asta deoarece, la botez (care era efectuat și înregistrat în mediul ortodox, catolic și unit la toți copiii<sup>18</sup>) erau aduși și copii născuți în urma unor asemenea relații de concubinaj. Preotul putea (documentele demonstrează că o și făcea) constrânge numeroase cupluri să-și legalizeze prin căsătorie relația. Nu toți concubinarii, așa cum o demonstrează realitatea consemnată de-a lungul anilor, au depășit faza concubinajului (mulți neputând să se căsătorească din simplul motiv că erau căsătoriți cu alte persoane de care nu divorțaseră) în momentul în care își botezau primul copil. Pentru o mai clară imagine asupra fenomenului cercetat purcedem la o analiză pe protopopiate a informațiilor din „Consemnarea tuturor concubinajelor greco-catolice și mestecați, care se află pe teritoriul parohiei gr. Catolice de ... din districtul protopopesesc de ... diecesa gr. Catolică de Oradea Mare în anul

<sup>16</sup> *Ibidem*, f. 126

<sup>17</sup> Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. II, Editura Minerva, București, 1906, p. 603

<sup>18</sup> Cazurile copiilor rămași nebotezați au fost extrem de rare, ponderea acestora fiind nesemnificativă.

...”<sup>19</sup>. O asemenea analiză este utilă pentru a descoperi particularitățile regionale, dar și influențele și specificitățile etno-confesionale.

În *protopopiatul Ardudsat*, pe parcursul perioadei 1905-1910, s-au înregistrat puține situații de conviețuire în afara cadrului legal. La sfârșitul anului 1905 sunt consemnate doar 2 cazuri de concubinaj, ambele în parohia Bozânta Mare. În prima situație, Tamas Ioanu (21 ani) și Maria Cicanu (24 ani) trăiesc în concubinaj de 2 ani. În al doilea caz este consemnat concubinajul început cu un an în urmă dintre Omreanu Tamas (21 ani) și Marie Lauran (20 ani)<sup>20</sup>. În ambele cazuri sunt implicați așadar tineri fără de alte obligații, preotul consemnând în dreptul lor faptul că erau „liberi” și necăsătoriți civil. În aceste cazuri suntem tentați să credem că avem în față relații de concubinaj care după trecerea anilor (ele nu mai apar consemnate în alte rapoarte parohiale) au fost fie oficializate prin mariaj, fie s-au destrămat. Impedimentul militar (ambii tineri nu aveau încă 23 de ani) pare a fi motivul principal al acestora. Următoarele rapoarte din 12 ianuarie 1908 și 1 ianuarie 1909 trimise episcopiei din acest protopopiat consemnează existența a doar 3 cazuri de concubinaj (aceleași în ambele rapoarte), toate în parohia Fărcașa<sup>21</sup>. În 2 cazuri, din cele 3 perechi de concubini, sunt implicați bărbați cununați cu alte femei. Raritatea acestor relații de concubinaj în acest protopopiat este demonstrată de consemnările din celelate parohii<sup>22</sup>, în rapoartele cărora preoții au scris doar faptul că „Nu sunt cazuri de concubinari”.

*Protopopiatul Barcău*, prin ponderea concubinajelor întâlnite, a fost o structură ecleziastică în care această formă de exprimare a erodării familiei a fost foarte redusă. Doar spre sfârșitul perioadei analizate apar consemnări ale unor asemenea cazuri de persoane ce trăiau în concubinaj. Primele cazuri au fost înregistrate în parohia Ciulești, unde, la 31 decembrie 1909, existau 2 asemenea perechi de concubini<sup>23</sup>. În Chioag, la 28 februarie 1910, preotul descoperă 5 asemenea „familii”<sup>24</sup>. Ultimul caz, consemnat cu ocazia raportului din 30 martie 1910, s-a înregistrat în parohia Sfârnaș<sup>25</sup>. În rest, celelalte parohii trimit „Consemnarea...” cu mențiunea că nu sunt asemenea cazuri (nu excludem totuși varianta ca unele rapoarte, trimise de preoți cu alte ocazii, dar pierdute de-a lungul anilor, să fi conținut cazuri de concubinaje – numărul acestora nu putea să fie însă mare de vreme ce la începutul anului 1910 preoții nu găsesc concubini în parohiile lor). Lipsa concubinajelor din acest spațiu, raportat la alte protopopiate s-ar putea datora, așa cum am constatat și în cazul căsătoriilor mixte din acest protopopiat, unei anumite percepții moștenite a preoților din aceste localități. E posibil ca unele relații, acceptate de către comunitate ca fiind relații de „familie” (asemenea percepții erau des întâlnite în spațiile în care comunitățile greco-catolice se împleteau cu cele ortodoxe), să fie trecute cu vederea de către preot. Dar, concubinajul tot concubinaj era, asta indiferent cum l-a privit comunitatea. Dincolo de orice supoziții, lipsa unor asemenea cazuri de concubinaj evidențiază un puternic fenomen de preservare a valorilor familiale în satele acestui protopopiat.

---

<sup>19</sup> Această „Consemnare...”, pe care o completau preoții uniți, trimițând-o apoi eparhiei cuprindea, așa cum rezultă din capul de tabel, mai multe rubricaturi în care se cereau informații despre: 1. „Numele și comunele concubinarilor, etatea, religiunea și starea lor”; 2. „De când viețuiesc laolaltă în concubinaj?”; 3. „Sunt ambii liberi? Sau este ceva impediment diriment, în urma căruia căsătoria lor e imposibilă; și dacă da, ce fel de impediment e acesta?”; 4. „Dacă unul dintre ei este căsătorit, cum s’a despărțit acesta de soția sa legiuită? A părăsit-o de bunăvoie? Sau doară s’a despărțit de ea cu sentința forurilor judecătorești civile?”; 5. „Încheiat-au dânșii între sine așa numita căsătorie civilă?”; 6. „Dacă unul dintre concubinari e cununat, investigat-a parochul că oare căsătoria lui nu a fost încheiată cu un impediment diriment în urma căruia cu sentința Tribunalului matrimonial s’ar putea ezice nulitatea acelei căsătorii și astfel nu ar sta nici o pedecă în calea căsătoriei acestor concubinari?”; 7. „Ce fel de pași a făcut până acum parochul în scopul înduplecării lor, ca sau să se despărțească deolaltă, sau să se cunune, abzicând în acest scop chiar și de toate pretenziunile sale ștolari?”; 8. „Ce este cauza de s’a încuibat acest rău nespun în această parohie?”; 9. „Observațiile preotului”; 10. „Observațiile protopopului”.

<sup>20</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 1

<sup>21</sup> *Ibidem*, f. 118, 146

<sup>22</sup> Din totalul rapoartelor trimise la datele menționate mai sus, așa cum consemnează și referentul episcopal pe coperta dosarului primit de la protopop, lipsesc consemnările parohiilor Bozânta Mare, Buzești (inclusiv filia Sârbi).

<sup>23</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 288

<sup>24</sup> *Ibidem*, f. 287

<sup>25</sup> *Ibidem*, f. 289



**Protopopiatul Beiuș**, prin numărul mai mare al cazurilor de concubinaj, pare a fi, datorită specificului regional, un mediu în care varianta concubinajului (raportată la familia constituită în mod oficial) era mai acceptată decât în alte regiuni. Care erau motivațiile unei asemenea situații? Credem că realitățile locale erau cele ce imprimau o anumită mentalitate ce adesea avea și asemenea forme de exprimare. Faptul că aceste cazuri (chiar dacă erau mai numeroase decât în alte protopopiate) erau concentrate doar în unele parohii confirmă ipoteza noastră potrivit căreia fenomenul conviețuirii în concubinaj nu era o realitate întâlnită la nivelul întregului protopopiat. Mai mult, în ciuda numărului ridicat de concubinaje din unele sate, credem mai degrabă că acestea erau „accidente” ale unui comportament general de preservare a valorilor familiei. Concubinajul este cel mai adesea condamnat. Așa cum s-a dovedit însă, în numeroase comunități, anumite forme de exprimare a concubinajului erau acceptate. Această acceptare este însă una voalată, satul nu tolerează conviețuirea ilegală, ci consideră formale anumite tipuri de conviețuire pe care Biserica le considera concubinaje. În unele sate din zona Beiușului, cum s-a mai precizat, doi tineri se luau de soț și soție în fața familiei și a întregului sat, făcând inclusiv nuntă după toate rigorile tradiționale (la care participa cel mai adesea și preotul în calitate de membru de seamă al comunității), fără să mai treacă pe la Biserică sau, cum a fost cazul mai târziu, pe la primărie. În fața comunității ei erau căsătoriți. Comunitatea era cea care „oficializa” și „legitima” o asemenea relație, la care prezența preotului (ca nuntaș) era suficientă. Dispărea, așadar, ideea concubinajului. Biserica nu a fost însă de aceeași părere. Dar și aici intervenea comoditatea preoților în a cerceta realitatea. Apoi, nu trebuie neglijat nici faptul că preoții, adesea temători de eventualele critici sosite de la Oradea (numărul mare al concubinajelor putea fi catalogat drept o dovadă a lipsei lui de eficiență în activitatea pastorală), raportau mai puține cazuri de concubinaj decât cele existente în realitate.

În parohia Uileacu de Beiuș, o localitate cu populație mixtă etnic și confesional, la data de 31 martie 1906 existau 7 perechi de concubini. Dintre acestea, în 4 cazuri bărbatul avea soție legiuită, mai mult, unul „stă când cu soția când cu concubina”. În dreptul femeii, 2 din cele 7 implicate în aceste relații conjugale, sunt căsătorite cu alți bărbați. Într-un singur caz cei doi parteneri sunt liberi de alte obligații (mariaje legale). Celor 7 perechi, până la data de 31 decembrie 1907, li se adaugă încă un caz de concubinaj (cei doi conviețuiau împreună de 3 luni în momentul raportării). Aceleași cazuri sunt consemnate și cu ocazia raportului trimis episcopiei la sfârșitul anului 1908<sup>26</sup>. Raportarea aceluiași perechi dovedește faptul că aceste relații erau statornicite, că preotul avea o percepție clară asupra acestor concubinaje, dar și faptul că alte cazuri nu mai apar în perioada scursă (dovadă care certifică stigmatizarea acestui gen de relații de către comunitate).

În parohia Băița, la 4 februarie 1907 sunt înregistrate 6 relații de concubinaj. În 3 situații ambii sunt legați prin căsătorie de alte persoane. Într-o situație, ambii parteneri sunt liberi de alte relații. La una dintre relațiile de acest gen apare consemnarea „la muiere trăiește bărbatul” (de care nu era divorțată). Un caz aparte este cel al relației dintre Iosif Micle, băieș de meserie, și Caterina Ieran<sup>27</sup>. „Muere liberă” conviețuiește în acest caz „illegal”, în „concubinatu”, cu un bărbat legat de altă femeie, dar „dispensat după legile civile”. Ilegalitatea relației celor doi este păstrată în ciuda faptului că au „încheiat așa-numita căsătorie civilă”. Aceleași perechi de concubini sunt menționați și cu ocazia celorlalte raportări din 23 ianuarie 1908 și 30 decembrie 1908<sup>28</sup>.

În Vălani, la 3 ianuarie 1907 sunt menționate 2 perechi de concubini. În unul din cazuri, relația dintre un bărbat căsătorit cu altă femeie și o femeie ortodoxă liberă de alte relații dura de jumătate de an. De „foarte multă” vreme ținea în schimb relația în care erau implicați Ardeleanu Spiridon și Sferle Marilia. Până la 5 ianuarie 1909 numărul concubinajelor ajunge la 3 cazuri<sup>29</sup>.

În parohia Petrani, din cele 6 perechi de concubini înregistrați la 30 noiembrie, în 2 cazuri bărbatul era căsătorit, într-un caz femeia era căsătorită, iar în 3 cazuri cei doi erau liberi de alte

---

<sup>26</sup> *Ibidem*, f. 7, 20, 152

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 33

<sup>28</sup> *Ibidem*, f. 33, 150

<sup>29</sup> *Ibidem*, f. 5, 151

relații conjugale. Durata concubinajelor diferea foarte mult de la caz la caz (între jumătate de an și 37 de ani). Până la data de 5 ianuarie 1908 numărul concubinajelor a crescut cu încă un caz (niciuna dintre vechile relații neoficializându-se pe parcursul anului scurs)<sup>30</sup>.

În Beiuș, cele 5 concubinaje, consemnate la 10 ianuarie 1908, au o durată de existență între 2 și 35 de ani<sup>31</sup>. Niciuna dintre aceste relații nu era oficializată civil, în 4 cazuri partenerii fiind liberi (într-un caz femeia era căsătorită cu o altă persoană). Preotul din localitate găsește sărăcia în 3 cazuri drept cauză pentru care s-a ajuns la concubinaj („încât s-au lipit deolaltă”). În 2 cazuri părinții fetei nu vor „grabă” deoarece doreau să-i „crească fetei zestrea”. Alte două perechi completează grupul amintit până la data de 4 februarie 1908<sup>32</sup>.

La 1 februarie 1908, în parohia Finiș au fost înregistrate în raportul trimis diecezei 5 perechi de concubini<sup>33</sup>. Într-un caz, ambii parteneri erau legați prin căsătorie cu alte persoane: „bărbatul are muere”, iar femeia „și-a părăsit bărbatul”. Cauza pentru care această relație de concubinaj exista a fost „nestatornicia muerii” (vinovată este deci femeia care și-a părăsit soțul și l-a atras prin vrăjile ei pe bărbat din sânul familiei lui). În două cazuri bărbatul era căsătorit, într-un caz căsătorită era femeia, iar într-o situație ambii parteneri erau lipsiți de alte relații conjugale.

Concubinaje mai existau în parohiile Fiziș, Pocola și Ioaniș. În Fiziș, la 10 februarie 1909, sunt consemnate 16 cazuri de concubinaj. La 31 decembrie 1908, în Pocola sunt 3 cazuri, iar Ioaniș 2 cazuri<sup>34</sup>. Pentru celelalte parohii nu sunt consemnate cazuri de concubinaje. O asemenea situație, ce pare a fi pusă la îndoială de realitatea înregistrată în majoritatea localităților din zonă, s-a datorat unei puternice prezervări a valorilor familiei, dar posibil și unor carențe în documentare, introduse de pierderea unor rapoarte, dar și de raportarea eronată a preoților.

În *protopopiatul Carei* a fost consemnat doar un singur caz de concubinaj. Acesta a fost înregistrat în parohia Ghenci<sup>35</sup>. Numărul de relații de acest gen pare a fi foarte redus, chiar neexistent la nivelul protopopiatului. Chiar dacă am introduce în discuție cazul pierderilor unor rapoarte, realitatea consemnată în majoritatea parohiilor la începutul anului 1909 prin expresii de genul „Nu sunt concubinari în această parohie” pare a fi valabilă pentru întreaga perioadă analizată. În Carei, localitate de dimensiune mare, în care populația era lipsită de omogenitate, ne-am fi așteptat la o altă situație. Raportul preotului greco-catolic din localitate trimis episcopiei la 1 februarie 1909 ne întâmpină însă cu precizarea că nu sunt asemenea cazuri „nici în matre, nici în filii”<sup>36</sup>. Realitatea de la Carei, dar și din alte protopopiate, ne conduce spre una din tendințele remarcate: acolo unde populația românească era minoritară, trăind alături de maghiari și germani, ce împărtășeau credința romano-catolică, dar și protestantă (comunități recunoscute prin poziția fermă față orice formă de erodare familială), concubinajul era mai redus. La o asemenea realitate contribuia se pare și ponderea scăzută a comunității ortodoxe din aceste regiuni.

*Protopopiatul Crișul Repede*<sup>37</sup>, situat într-o zonă cu o populație ortodoxă compactă (comunitățile ortodoxe erau reduse însă în localitățile în care se aflau parohii greco-catolice – acestea fiind întâlnite mai degrabă împreună cu comunitățile reformate sau romano-catolice), ne oferă imaginea unei prezențe relativ moderate a cazurilor de concubinaj în aceste comunități. În Groși, la 31 decembrie 1907, „slăbiciunea omenească” conduce la cele 2 cazuri de concubinaj. Numărul concubinajelor nu s-a schimbat nici peste 2 ani. În Vadu Crișului sunt consemnate 3 perechi de concubini la 31 decembrie 1907. Același număr de concubinaje este înregistrat și la 31 decembrie 1909. În Aușeu sunt 2 perechi de concubini la 31 decembrie 1907. Una dintre acestea însă este oficializată de către preotul din localitate, astfel că la data de 12 decembrie 1909 este înregistrat un singur caz de concubinaj. O situație similară este consemnată și în Borod, unde din

<sup>30</sup> *Ibidem*, f. 11, 30

<sup>31</sup> *Ibidem*, f. 31. În cazul uneia dintre aceste relații nu a putut fi determinată durata concubinajului deoarece preotul precizează doar faptul că „nu se știe”.

<sup>32</sup> *Ibidem*, f. 37

<sup>33</sup> *Ibidem*, f. 34-35

<sup>34</sup> *Ibidem*, f. 128, 149, 153, 154

<sup>35</sup> *Ibidem*, f. 235. Raportul care conține această relație de concubinaj a fost completat la data de 21 ianuarie 1909.

<sup>36</sup> *Ibidem*, f. 234

<sup>37</sup> *Ibidem*, f. 113-240

cele 4 perechi de concubini, înregistrate la sfârșitul anului 1907, a rămas una singură până la sfârșitul anului 1909. Un caz de concubinaj este înregistrat în Beznea la sfârșitul anului 1907 (el nu mai apare menționat în următoarele rapoarte). În schimb, în parohia Dobricionești, la data de 31 decembrie 1909, apar consemnate 3 concubinaje, asta cu toate că în anul 1907 nu era menționat niciun asemenea caz.

**Protopopiatul Eriu** este, sub raportul ponderii cazurilor de concubinaje înregistrate în rapoartele preoților din parohii, un spațiu în care erodarea percepțelor familiale este foarte redusă. Doar două cazuri de concubinaje au fost raportate de către preoții celor 8 parohii. Un prim caz, consemnat la data de 31 decembrie 1908, s-a înregistrat în parohia Ciumești<sup>38</sup>. Celălalt caz de concubinaj apare în raportul preotului din Dindești trimis episcopiei la data de 20 mai 1909<sup>39</sup>.

Alta era realitatea în **protopopiatul Holod**, situat într-o arie majoritar românească și ortodoxă. Prin numărul mare al cazurilor de concubinaj acest protopopiat este situat în categoria regiunilor cu cel mai mare grad de alterare a valorilor familiei. Sub acest raport, protopopiatul a intrat și în atenția episcopiei. Referentul eparhial, Ioan Genț, scrie pe dosarul ce conținea consemnarea concubinajelor din protopopiat mai multe observații pe care le trimite episcopului. Între acestea apare consemnarea și deopotrivă certificarea faptului că „în toate parochiile din acest district sunt concubinari cu duimul”. Mai mult, protopopului îi este trimisă recomandarea „să se reflecteze preoții a dezvolta tot zelul pastoral întru stârpirea acestui rău”<sup>40</sup>.

Parohia Gruilung, prin cazurile de concubinaje înregistrate, evidențiază pe de o parte, percepția radicală a preotului, iar pe de altă parte, conflictul pe probleme matrimoniale dintre Biserică și stat, dar și dintre confesiuni. Din cele 7 perechi de concubini, 3 au încheiat căsătoria civilă<sup>41</sup>. Preotul continuă (dovedind astfel zelul său deosebit în a înregistra aceste cazuri) să încadreze aceste căsătorii încheiate legal în categoria concubinajelor pentru motivul lipsei cununiei religioase. Mai mult, dovedindu-se încă o dată percepția radicală a preotului, el consemnează în categoria concubinajelor și relația, ce dura din 1899, dintre greco-catolicul Demian Selagzan și ortodoxa Ana Lasenu. „Ca și catolic e legat prin căsătoria cu muera divorțată de către Tribunalul civil”. Bărbatul, deși era divorțat legal, prin sentință judecătorească, pentru că nu obținuse această decizie din partea unui tribunal ecleziastic, el rămânea căsătorit („legat”). „Ea e liberă însă cu disparitatea cultului” (reamintim faptul că era ortodoxă). În percepția preotului din sat, ei sunt concubini deși au încheiat căsătoria civilă, „încă și în Biserica neunită”<sup>42</sup>. Iată deci, pentru acest preot greco-catolic, faptul că erau căsătoriți civil, dar și religios (în Biserica ortodoxă însă) nu era suficient. Bărbatul era „legat” de preotul greco-catolic, tot greco-catolicismul trebuia să-l dezlege, iar o altă căsătorie putea să o încheie numai cu acordul preotului unit. Orice altă formă de conviețuire era ilegală. Cazurile de concubinaje au crescut până la 25 ianuarie 1909. Acum, preotul (posibil în urma unei îndrumări sau corecții primite de la episcopie) face în schimb o distincție între cele 11 concubinaje existente și cele 3 căsătorii încheiate doar civil (pe acestea le completează separat)<sup>43</sup>.

În parohia Vintere sunt consemnate 4 perechi de concubini la 22 februarie 1908. Aceleași cazuri sunt consemnate și la 14 februarie 1909. Numărul lor se reduce la un singur caz (consemnat cu ocazia raportului din 25 februarie 1910<sup>44</sup>). Nu știm ce s-a întâmplat în cazul celorlalte 3 concubinaje. Este posibil ca ele să fi intrat în legalitate printr-un mariaj acceptat de Biserică sau, posibil din diverse motive, aceste relații s-au destrămat.

În parohia Dumbrava, prin raportul din 31 decembrie 1907, preotul înștiințează episcopia de existența a 22 perechi de concubini<sup>45</sup>. Dintre acestea, 5 erau căsătorii încheiate doar de către instituțiile civile. Preotul Iacob Baba din localitate precizează la sfârșitul tabelului faptul că, deși a

<sup>38</sup> *Ibidem*, f. 130

<sup>39</sup> *Ibidem*, f. 220

<sup>40</sup> Aceste consemnări sunt făcute la data de 23 decembrie 1908. *Ibidem*, f. 74

<sup>41</sup> *Ibidem*, f. 85

<sup>42</sup> *Ibidem*

<sup>43</sup> *Ibidem*, f. 225

<sup>44</sup> *Ibidem*, f. 83-281

<sup>45</sup> *Ibidem*, f. 79-82

luat măsuri („concubinarii li-sau denegat toate funcțiunile sacre, nau fost admiși ca pătrimi în biserică, nau primit naforă, etc.”), cei în cauză nu se cunună. Disputa dintre stat și Biserică este, potrivit preotului, principalul motiv al sustragerii tinerilor din sat de la cununia religioasă, trăind astfel în păcatul concubinajului. „Causa principală e căsătoria civilă”, asta deoarece tinerii nefiind obligați de lege și „zicând că prin aceasta sunt legați” nu mai doresc a efectua și cununia religioasă. Apoi, la originea concubinajelor și ilegitimității se află faptul că aceștia „fac tocmeală – legătură cu intențiune de a nu se lua, părinții promet avere mobilă și imobilă, or în urmă o deneagă și așa ei (tinerii n.n.) zic că până nu capătă promisiunea făcută – averea – nu se cunună”<sup>46</sup>. Un an mai târziu, raportul preotului conține confirmarea faptului că din cele 5 căsătorii civile, 4 au acceptat și cununia religioasă. În rest, situația se menține (18 concubinaje, din care 1 era o căsătorie încheiată doar civil<sup>47</sup>). Scăderea relațiilor de concubinaj din această parohie, pusă pe seama activității preotului, se confirmă prin numărul foarte redus a acestora din raportul trimis episcopiei la data de 7 februarie 1910. Acum sunt înregistrate doar 7 cazuri de concubinaje<sup>48</sup>.

În Drăgești<sup>49</sup> sunt 16 cazuri de concubinaje consemnate în raportul preotului din 31 decembrie 1907. Numărul acestora scade însă la 14 până în data de 31 decembrie 1908, pentru ca, până la 15 martie 1910, să crească la 15 cazuri. În parohia Dicănești, sub efectul activității intense a preotului, cele 16 perechi de concubini (3 căsătoriți civil) consemnate la data de 20 mai 1908 și reconfirmate la data de 20 ianuarie 1909, se reduc la doar 4 cazuri până la 21 martie 1910. „Indiferentismul religios”, potrivit preotului de aici, a fost principala cauză a numărului mare de concubinaje din perioada 1908-1909.

Cele 10 perechi de concubini din Holod (înregistrate la data de 31 decembrie 1907) sunt puse pe seama contextului socio-economic și demografic. Cauza lor este „căutare după averi și exemplul neuniților din jur”. Numărul acestor concubinaje, contrar situațiilor înregistrate în celelalte parohii, dar și recomandărilor insistente sosite de la episcopie, a crescut în anul următor la 15 cazuri (31 decembrie 1909). Reducerea lor la 13 cazuri, câte au fost înregistrate la 31 decembrie 1909 nu a schimbat cu mult situația din această parohie<sup>50</sup>.

Raportul parohial din Rogoz, trimis episcopiei la sfârșitul anului 1907 de către preotul ce păstora și comunitatea greco-catolică din Dumbărvița, nu conține multe informații despre concubini. El nu completează tabelul, dar face următoarea precizare ce dovedește efortul depus în vederea reducerii numărului de concubinaje: în Rogoz, „din 17 perechi s-au cununat în anul 1907 8 perechi; sunt încă 9 perechi care în anul curente se vor cununa”<sup>51</sup>. Rezultatele, evidente de altfel, nu au fost întru totul cele așteptate de preot. Totuși, vrând să facă deosebire de situația din Dumbrăvița, același preot scria în raportul din anul următor că „în Rogoz numa 2 perechi sunt cari trăiesc în concubinai”<sup>52</sup>.

Parohia Dumbrăvița, care se afla sub păstoria preotului din Rogoz, se remarcă prin nivelul ridicat al concubinajelor. La sfârșitul anului 1907 sunt înregistrate 38 de concubinaje. Preotul din această parohie admite prin consemnările făcute că la originea acestor concubinaje se află: „sărăcia, necredința, neinvestitura, preot în loc nu au, școală decând sta satul nu au avut, au crescut ca dobitoacele, despre omenie și onestitate nici idee nau”; „... și sunt în atâta delăsați de Dumnedeu că nu voiesc nici cum se se cunune”<sup>53</sup>. În aceste condiții, încercând parcă să impună măsurile care au dat succes la Rogoz, preotul se confesează episcopiei prin formularea ce-i explică insuccesul: „nui mărturisesc, nui cuminic, nu dau s. Evanghelie se serute, nu capătă prescură, nu-i dezleg, dar tote sunt în zadar”<sup>54</sup>. Insuccesul, oarecum personal, îl determină pe preotul de aici să nu mai dea importanță situației întâlnite în Dumbrăvița (explicându-se în acest fel și inexistența

---

<sup>46</sup> *Ibidem*, f. 82

<sup>47</sup> *Ibidem*, f. 227

<sup>48</sup> *Ibidem*, f. 278

<sup>49</sup> *Ibidem*, f. 78-231

<sup>50</sup> *Ibidem*, f. 76-246

<sup>51</sup> *Ibidem*, f. 77

<sup>52</sup> *Ibidem*, f. 244

<sup>53</sup> *Ibidem*, f. 77

<sup>54</sup> *Ibidem*, f. 78

concubinajelor din parohiile altor protopopiate), asta deși el continuă raportările în cazul parohiei Rogoz<sup>55</sup>.

Numărul mare al concubinajelor din toate parohiile acestui protopopiat este confirmat și în parohia Sâmbăta, unde, la data de 20 ianuarie 1910, au fost înregistrate 23 de cazuri de conviețuiri în concubinaj<sup>56</sup>.

Din *protopopiatul Leta Mare* nu a provenit, pe parcursul perioadei 1905-1910, niciun raport parohial care să conțină cazuri de concubinaje. Iată deci, se confirmă ipoteza deja lansată a ponderii mici a concubinajelor acolo unde românii, ce împărtășeau în marea lor majoritate greco-catolicismul, conviețuiau alături de comunități romano-catolice și protestante.

*Protopopiatul Lunca*, situat într-o zonă de tranziție de la protopopiatele din zona Sătmarului și Eriului, unde populația românească era cuprinsă numai în parohii greco-catolice, spre zona Văii Crișului Repede și Valea Barcăului unde cele două confesiuni ale românilor (greco-catolicismul și ortodoxia) se amestecau. Doar în 2 parohii (Cheț și Ciutelec), din cele 10 câte număra protopopiatul, apar consemnate cazuri de concubinaje. În rapoartele celorlalte apar mențiuni clare că nu sunt asemenea situații<sup>57</sup>.

În parohia Cheț, la 24 februarie 1908, sunt menționate 2 perechi de concubini<sup>58</sup>. Dorind să evidențieze lipsa acestor obiceiuri în parohie preotul consemnează faptul că „în parohie nu s'a încuibat acest rău, acestea (cele două concubinaje existente n.n.) sunt cazuri singuraticice și se pot explica...”. Explicațiile date de preot în dreptul fiecărui caz țin de natura excepțională a situației în care se ajunge la concubinaj (fără a fi un obicei al enoriașilor – încearcă parcă preotul să ne transmită). În prima relație de concubinaj este implicat Kereker Teodor, „cununat cu Berean Floare care a fugit cu un țigan”. Justificat, așadar, de situația creată (?!), bărbatul își aduce în casă o nouă consoartă, pe văduva lui Mekeses Dumetriu, cu care trăiește în concubinaj. În al doilea caz, Roman Gavrilă (ce are o relație de concubinaj cu Ana Ancra), „cununat cu Duma Marie, care „la părăsit și a șezut timp îndelungat cu un alt bărbat cu care a avut 4 prunci și așa bărbatul nu o primește napoi”. Vinovată este și în acest caz femeia, care părăsindu-și bărbatul (trăind chiar în concubinaj – neamintit de preot însă decât în acest context) i-a dat prilej de păcat bărbatului. Din analiza celor două cazuri identificăm o oarecare percepție eronată a preotului. Poate din dorința de a-și apăra rodul activității, el raportează doar cele două cazuri, precizând totodată faptul că în parohia lui „nu s'a încuibat acest rău”. O atare situație este întărită de raportul trimis episcopiei, la data de 1 martie 1909, de către noul preot al parohiei. La doar un an de la precedentul raport numărul concubinajelor pare a fi „crescut” considerabil până la 8 cazuri<sup>59</sup>. Nu creșterea bruscă pare a fi realitatea recentă din parohie. Noul preot, justificând oarecum situația „moștenirii” lăsate de predecesorul său și referindu-se totodată la cauzele care au condus la aceste concubinaje, consemnează formularea: „ca preot nou în parohie nu le cunosc”. Avem, prin urmare, în față un exemplu clar de raportare eronată din partea preotului. Motivațiile preotului puteau merge de la indiferență și comoditate până la crearea unei imagini eronate despre realitatea din parohie.

În Ciutelec sunt menționate 2 cazuri de concubinaje la începutul anului 1908<sup>60</sup>. Un an mai târziu, prin raportul din 3 februarie 1909, preotul confirmă existența a încă 2 cazuri alături de cele existente în anul precedent<sup>61</sup>.

*Protopopiatul Mako* a fost unul dintre cele mai afectate de această formă de erodare a perceptelor familiale. Chiar dacă nu au putut fi găsite rapoarte care să conțină concubinaje din parohia Mako, raportat la realitatea consemnată în celelalte 3 parohii putem avansa ideea existenței unor asemenea cazuri. Dacă ar fi să legăm (abuziv însă!) fenomenul concubinajului de prezența în același areal a comunităților ortodoxe, atunci măcar în filii ar fi trebuit să existe un

<sup>55</sup> Raportarea din anul 1907 s-a făcut împreună în cazul celor două parohii (s-a completat un singur formular).

<sup>56</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 266

<sup>57</sup> *Ibidem*, f. 97-107. Asemenea precizări apar în rapoartele parohiilor Popești, Dijir, Abrămuț, Suplacu de Barcău, Petreu, Ghenetea, Ghida și Crestur.

<sup>58</sup> *Ibidem*, f. 102

<sup>59</sup> *Ibidem*, f. 190

<sup>60</sup> *Ibidem*, f. 99

<sup>61</sup> *Ibidem*, f. 187

număr însemnat de concubini. Numărul mare al filiilor, dar și întinderea foarte mare a parohiei (unele filii erau așezate la mai mult de 100 km de parohia-matre) făce aproape imposibilă cercetarea de către preot a tuturor cazurilor de concubinaj. Plecând de la toate acestea, parohia Mako, în ciuda lipsei rapoartelor referitoare la cazurile de concubinaj, s-a confruntat cu siguranță cu o asemenea realitate condamnată de Biserică.

În parohia Semlac sunt amintite, cu ocazia raportului trimis episcopiei la data de 4 ianuarie 1908, 56 perechi de concubini<sup>62</sup>. Dintre acestea, 27 au fost cazuri de căsătorii încheiate doar de către autoritățile civile. Includerea acestora în categoria concubinilor denotă două aspecte: 1. preotul „dezvoltă zelul” cerut de episcopie, inclusiv în a raporta toate concubinajele (avem deci o imagine apropiată de adevăr); 2. sub efectul duelului stat-biserică, pentru controlul actelor matrimoniale, enoriașii acestei parohii par a fi serios influențați de modelul căsătoriei civile în dauna celei religioase devenită facultativă. Demetriu Brad, preotul greco-catolic din această parohie, obosit și resemnat de lupta dusă pentru „stârpirea acestui rău”, consemnează în dreptul celor 45 de perechi de concubini, raportate la 1 ianuarie 1909<sup>63</sup>, trei citate preluate din vechile scrieri canonice scrise parcă special pentru lumea lui: „Legea a slăbit nu lucrează evanghelia, toată scriptura nu este băgată în samă, profeți sau slăbit și tot cuvântul celui drept”<sup>64</sup>; „Mintea se a rănit, corpul se a trândăvit, spiritul bolnăvește, cuvântul a slăbit, viața se a omorât”<sup>65</sup> și „Toată Scriptura, legea dumnezeiască și învățătura însuflețită de Dzău, o am primit de sunet gol și graiuri deșarte de faptă, numai cu numele și cu cuvintele purtăm noi răii onorata evanghelie și adevărata creștinătate”<sup>66</sup>.

În parohia Șeitin, sunt menționate 37 concubinaje cu ocazia raportului din 12 februarie 1908<sup>67</sup>. Prezența și răspândirea concubinajelor în interiorul acestei comunități este relevată prin intermediul explicațiilor date unor concubinaje. Miron Vidican (28 ani), care trăiește în concubinaj de 2 ani cu Maria Sălăuți (21 ani) „are soție legiuită care sia părăsit bărbatul și sa asociat cu altul”. Într-o altă situație, Ioanu Costea, care are o relație de concubinaj cu Maria Totoran, „are soție cununată dar au alungato și sa ortăcit cu concubine”. „Cauza concubinajelor este datina lipicioasă a schismaticilor din această provincie, – de vreo 10 ani în tot anul publică preotul în S. Biserică cununia gratis fără stoale și pe toți iau cercetat în persoană, ca pe cei liberi sei înduplece la cununia – de regulă toți promet și totuși nu prea vin la cununia” scria preotul la sfârșitul raportului<sup>68</sup>. În vederea „stârpirii” acestor concubinaje preotul Georgie Majaru a solicitat contribuția autorităților locale. În zadar însă, așa cum declară chiar el „am încercat și autoritatea administrativă dar niciun sprijin nu am primit”. El revine solicitând ajutorul episcopiei: „Rog Măritul Ordonariat a me imputernici se-i pedepsesc cu abrogarea bunățăților sufletesci ale S. Biserice precum: a nui înmormânta, a nu-le sfinți cășile și ale denega anafora lor ca se se aplice aceste pedepse – rugăm autorizarea înaltă”. Obținerea acestor împuterniciri dă speranță preotului, deoarece „sf. jurăminte morali aici cu puțin succes se pot aplica”. Un an mai târziu, prin raportul din 12 februarie 1909<sup>69</sup>, preotul revine cu explicația influenței nefaste a ortodocșilor precizând că „preoții lor (ortodocșilor n.n.) premerg cu exemplul concubinajelor”<sup>70</sup>. „Din concubinatele 38 concubinate (existente la data noului raport n.n.), 22 sunt micste”. Doar într-un singur caz este

<sup>62</sup> *Ibidem*, f. 22-29. Din cele 56 de concubinaje, în 3 situații ambii parteneri erau căsătoriți cu alte persoane, în 3 cazuri bărbații erau căsătoriți cu alte femei, în 2 cazuri femeile erau căsătorite cu alți bărbați, iar în restul situațiilor cei doi parteneri erau liberi (aici intrau și cazurile de concubinaj ce includeau persoanele căsătorite civil, dar a căror căsătorie nu era recunoscută de către Biserică).

<sup>63</sup> *Ibidem*, f. 160-164

<sup>64</sup> *Ibidem*, f. 162, 164

<sup>65</sup> *Ibidem*, f. 161

<sup>66</sup> *Ibidem*, f. 160, 163

<sup>67</sup> *Ibidem*, f. 61-66. Dintre acestea, impediment la căsătorie aveau 16 cazuri (5 bărbați erau căsătoriți cu alte femei, 2 femei erau căsătorite cu alți bărbați, 8 bărbați aveau obligații militare, iar într-un caz ambii parteneri erau căsătoriți).

<sup>68</sup> *Ibidem*, f. 66

<sup>69</sup> *Ibidem*, f. 155-159

<sup>70</sup> *Ibidem*, f. 159. Aceste explicații, a căror fundament se găsește în faptul că 21 dintre cele 38 de concubinaje din această parohie implica un partener ortodox, coroborate cu multe alte situații similare, vin să ne confirme faptul că în mediul ortodox rata de concubinaj era mai mare decât în cazul populației greco-catolice din acest spațiu.

implicat un romano-catolic, în restul cazurilor fiind implicați ortodocși. Într-o atare situație dificultatea misiunii preotului este foarte mare. „În decurs de 16 ani ale pastoriei lor cu multă greutate din numărul de 50-60 perechi sa prevalat la acești 38 perechi”<sup>71</sup>.

Un număr mare de concubini a existat și în parohia Nădlac. Singurul raport existent din această perioadă, completat și el cu o mare lejeritate de către preot, datează din 10 ianuarie 1908<sup>72</sup>. Fără a mai completa rubricatura tabelului (posibil și datorită lipsei de cunoștere a realității acestor cazuri de concubinaj), preotul precizează faptul că în parohia lui „concubinate notorii sunt cam 20 perechi”. Folosirea termenului de „notorii” implică de la sine și existența altor cazuri, asta cu atât mai mult cu cât el și în cazul acestora introduce aproximația „cam”. Conviețuirea acestora se derulează de „zeci de ani, altele de câțiva ani”. Aproximațiile continuă. „Liberi sunt vreo 5 perechi, ceialalte parte muerea, parte bărbatul sunt legați”. Într-un singur caz preotul pare a fi exact. El precizează faptul că toți aceia „cari au încheiatu formula civilă sau cununatu șin beserică”. Cauza existenței acestor concubinaje era „indiferența” (care se pare îl caracteriza și pe el!) acestora în a îndeplini formalitățile cerute.

**Protopopiatul Mădăras** avea parohii cu populație predominant greco-catolică, situate la nord-est de Satu Mare<sup>73</sup>. Numărul concubinajelor raportate de preoții acestor parohii nu a fost unul foarte însemnat. Cu ocazia raportului din 2 ianuarie 1909, în parohia Rușeni sunt consemnate 3 cazuri de concubinaj<sup>74</sup>. Aceleași cazuri sunt consemnate și cu ocazia raportului de la sfârșitul aceluiași an. În Mădăras, la 11 februarie 1909, existau 2 relații de concubinaj. Dintre acestea, doar unul rămâne în ilegalitate până la 31 decembrie 1909. Alte 3 concubinaje sunt menționate în filia Homorog la 14 martie 1907<sup>75</sup>. Un caz de concubinaj este consemnat în Tătăraști atât cu ocazia raportului din 29 februarie 1909, cât și cu ocazia raportului din 26 ianuarie 1910. În Sătmărel, la începutul anului 1910, era un singur caz de concubinaj<sup>76</sup>. Două cazuri de concubinaj sunt raportate în Pișcari<sup>77</sup>.

**Protopopiatul Oradea**, prin poziția sa în spațiul imediat al orașului Oradea, era mediul în care concubinajul a avut forme de exprimare diferite de cele întâlnite în mediile rurale tradiționale. Populația orașului se emancipează, iar sub efectul emancipării, apar diverse forme ale diluării și erodării percepțelor familiale. Dacă în mediul tradițional am discutat despre o influență foarte mare pe care o avea comunitatea asupra individului, aici individul se emancipează. El începe a-și croi singur viața, ghidându-se după propriile lui opțiuni, fără a mai simți controlul comunitar. Odată cu impunerea căsătoriei civile, la oraș se poate constata faptul că Biserica își pierde mult mai repede, și mai evident, controlul asupra familiei (întreținut multă vreme prin intermediul actelor matrimoniale ecleziastice). De altfel, controlul Bisericii este tot mai vizibil înlăturat. La oraș spațiul privat al familiei este tot mai puternic, iar prezența preotului este tot mai mult înlăturată până la excluderea totală. Preotul greco-catolic din parohia Oradea Mare (Catedrală), datorită dimensiunii mari a fenomenului, dar și imposibilității cercetării acestuia prin amestecul în viața enoriașilor săi, nici nu poate completa „Consemnarea...” concubinilor. El precizează în raportul parohial trimis episcopiei la data de 31 decembrie 1908 doar faptul că „Pentru fluctuațiunea poporului din oraș numărul concubinarilor nu se poate alătura”<sup>78</sup>.

În parohia română Olosig<sup>79</sup> sunt două cazuri de concubinaj la 29 ianuarie 1909. Dintre acestea, unul implica persoane căsătorite civil. Un an mai târziu, cu ocazia raportului înaintat

---

<sup>71</sup> *Ibidem*

<sup>72</sup> *Ibidem*, f. 32

<sup>73</sup> *Schematismus Historicus Venerabilis Cleri diocesis Magno-Varadiensis graeci ritus catholicorum pro anno jubiliari 1900*, Magno-Varadini, Typis, Samuelis Berger jun, Oradea, 1900 (în continuare *Schematismus...*), p. 245-249

<sup>74</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 211-271

<sup>75</sup> *Ibidem*, f. 10. Toți cei implicați în aceste concubinaje sunt tineri, fără alte obligații, ale căror relații de concubinaj nu erau mai vechi de un an.

<sup>76</sup> *Ibidem*, f. 215-273

<sup>77</sup> *Ibidem*, f. 268. Raportul trimis episcopiei din această parohie consemnează realitatea existentă la data de 31 decembrie 1909.

<sup>78</sup> *Ibidem*, f. 202

<sup>79</sup> *Ibidem*, f. 208, 279

episcopiei la 18 februarie 1910, sunt descoperite 3 cazuri de concubinaj. În Stitelec<sup>80</sup>, de la 9 concubinaje (4 perechi erau căsătorite civil), înregistrate la 13 ianuarie 1909, s-a ajuns la 10 cazuri, la 22 februarie 1910. În Sântandrei, sunt menționate 3 cazuri de concubini în 1909 și 4 cazuri în 1910<sup>81</sup>. În Șauaieiu sunt 3 concubinaje la sfârșitul anului 1908, iar cu ocazia raportului parohial din data de 31 decembrie 1909 au fost decoperite 4 asemenea perechi de concubini<sup>82</sup>. În Nojorid este menționat un singur caz de concubinaj cu ocazia ambelor rapoarte (1909 și 1910)<sup>83</sup>. Aceeași situație este întâlnită și în Santăul Mare<sup>84</sup>. În schimb, în Cordău, de la 8 cazuri raportate la 15 ianuarie 1909, s-a ajuns la 10 cazuri în 13 ianuarie 1910<sup>85</sup>. În parohia Haieiu, la 5 februarie 1909 erau 2 perechi de concubini<sup>86</sup>. Acestea nu mai sunt consemnate anul următor în raport<sup>87</sup>. Preotul din localitate face două consemnări pe raportul trimis episcopiei: 1. „În parohia Haieiu nu sunt (cazuri de concubinaj n.n.)”; 2. „În filia Rontău sunt câțiva țigani cari adeseori strămutându-și locuința, numărul și numele lor nu se poate cunoaște”<sup>88</sup>. În Giriș sunt 9 perechi de concubini la data de 31 decembrie 1908<sup>89</sup>. Cele 3 cazuri de concubinaj, consemnate la sfârșitul anului 1908 în Betfia<sup>90</sup>, se reduc la doar 1 singur caz până la începutul anului 1910<sup>91</sup>. În Cihei, la 4 martie 1908, este consemnat un singur concubinaj<sup>92</sup>.

**Protopopiatul Satu Mare** se remarcă prin numărul redus al concubinajelor. Doar două cazuri sunt consemnate în această perioadă în cele 8 parohii<sup>93</sup>. Primul caz este consemnat în parohia Porcsalma cu ocazia raportului parohial din data de 26 martie 1908. Relația nu este una efemeră, Man Mihaly și Vicsotka Maria trăind împreună de 11 ani. Al doilea caz de concubinaj apare consemnat în raportul parohiei Petea din data de 9 decembrie 1910.

**Protopopiatul Sebiș** este situat într-o zonă în care elementul românesc este predominant prin cele două confesiuni, cu un net avantaj în favoarea ortodocșilor (mai bine de 2/3 din populație era alcătuită din ortodocși)<sup>94</sup>. Într-o asemenea realitate demografică, ținând cont de situațiile similare întâlnite, prezența concubinajelor trebuie să fi fost o realitate cotidiană în toate parohiile protopopiatului. Analiza rapoartelor parohiale ne-a permis să reconstituim realitatea doar în parohiile Beliu și Bocsig. În Ignești și Minead, lipsa rapoartelor, care fie s-au pierdut, fie n-au fost completate de către preoți, a făcut imposibilă reconstituirea numărului „familiilor” de concubini. Situația nu putea fi însă foarte diferită de cea întâlnită în celelalte două parohii ale protopopiatului.

În parohia Beliu, cu ocazia raportării din data de 31 decembrie 1907, sunt consemnate 10 cazuri de concubinaje<sup>95</sup>. Oarecum luat pe nepregătite, preotul recunoaște faptul că „afară de aceștia aci înștinați mai sunt cam 20 de familii” a căror consemnare nu a putut să o facă deoarece încă nu a cercetat situațiile acestora, neavând „ocaziune ai cunoaște pe toți”. Asemenea situații (nerecunoscute de preoți însă) au mai existat fără îndoială. Preotul își explică întârzierea prin faptul că nu a găsit sprijin din partea oamenilor în această direcție. Motivul necolaborării sătenilor era neamestecul unora în treburile altora. Neavând „ocaziune ai cunoaște pe toți” preotul a apelat

---

<sup>80</sup> *Ibidem*, f. 207, 280

<sup>81</sup> *Ibidem*, f. 206, 283

<sup>82</sup> *Ibidem*, f. 205, 245

<sup>83</sup> *Ibidem*, f. 204, 276

<sup>84</sup> *Ibidem*, f. 203, 259

<sup>85</sup> *Ibidem*, f. 201-264

<sup>86</sup> *Ibidem*, f. 200

<sup>87</sup> *Ibidem*, f. 282. Nu putem ști exact analizând doar aceste rapoarte parohiale ce s-a întâmplat cu cele două perechi de concubini. O analiză a registrului parohial de stare civilă va oferi (dacă nu au părăsit localitatea) posibilitatea de a ști dacă s-au cununat civil sau dacă relația de concubinaj s-a destrămat între timp.

<sup>88</sup> Prin această a doua consemnare preotul greco-catolic acceptă existența concubinajelor în rândul familiilor de țigani din această localitate.

<sup>89</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 199

<sup>90</sup> *Ibidem*, f. 197

<sup>91</sup> *Ibidem*, f. 277

<sup>92</sup> *Ibidem*, f. 198

<sup>93</sup> *Ibidem*, f. 68, 292

<sup>94</sup> *Schematismus...*, p. 171

<sup>95</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 124-125



la intermediari, dar „pre cine întreabă nu spune căci se tem ca va fi ceva necas”<sup>96</sup>. Un an mai târziu, după o cercetare mai amănunțită, dar și o înduplecare a unora de a se cununa, preotul precizează că în parohie sunt 28 de perechi de concubini<sup>97</sup>. Preotul ajunge la concluzia că „mulți dintre acești concubinari sunt niște țigani destrăbălați, ca toți țiganii fără creștere religioasă”. În fundamentarea afirmațiilor sale, preotul aduce în discuție, strâns legat de fenomenul concubinajului, problema copiilor nelegitimi. „Dintre 14 născuți nelegiuiți în anul 1908 sunt desigur 8 țigani”<sup>98</sup>. Dincolo de conotațiile etnice ale explicației dorite de preot, ce pune concubinajele și implicit nașterile nelegitime pe seama țiganilor, remarcăm numărul foarte ridicat al copiilor nelegitimi născuți într-un singur an în această parohie.

În parohia Bocsig, la 31 decembrie 1907, sunt 10 perechi de concubini<sup>99</sup>. Una din explicațiile pe care le găsește preotul Demetriu Nystor acestor concubinaje ar fi faptul că „părinții își căsătoresc pruncii înainte de 18 ani; acestea sunt căsătorii nemature și de multe ori nefericite din care se nasc despărțirile și concubinatele”. „Altă cauză e, că suntem învăluiți de neuniți, între cari în genere sunt dese concubinatele”. Aceleași concubinaje le raportează preotul și cu ocazia completării raportului din data de 31 decembrie 1908, inclusiv explicațiile de rigoare<sup>100</sup>, fapt ce pune oarecum la îndoială actualizarea informațiilor pe care le trimite episcopiei.

**Protopopiatul Someșeni**, situat la est de Satu Mare, pe valea Someșului, cuprindea 11 parohii ce includeau localități ale căror populație era majoritar greco-catolică. În cuprinsul protopopiatului, pe parcursul anilor 1905-1910, doar un singur raport parohial din numeroasele trimise episcopiei a conținut informații care să ateste existența concubinajelor. Este vorba despre un raport trimis din parohia Crucișior și care conținea cazul unei relații de concubinaj ce exista în filia Măriuș. Nasut Huleu (50 ani) și Maria Varga trăiau, potrivit raportului, de 18 ani în concubinaj<sup>101</sup>. Bărbatul avea „soție legiuită”, iar femeia era liberă. Cauza „încuibării acestui rău” este „reutatea și îngâmfarea bărbatului” care „și-a respins soția după o lună de la căsătorie”. Neexistând o sentință de divorț în privința vechii relații a bărbatului, cei doi nu s-au putut căsători.

**Protopopiatul Supuru de Jos**, situat într-o zonă asemănătoare celei a protopopiatului Someșeni, se remarcă și el prin numărul relativ redus al cazurilor de concubinaje întâlnite în cuprinsul parohiilor. În cele mai multe dintre parohii sunt consemnate doar câte un singur caz de concubinaj (Gerăușa, Chegea, Hodișa, Medișa, Racova și Horez). Doar în parohia Soconzel (2 cazuri) și Stâna (4 cazuri) concubinajele nu sunt singulare<sup>102</sup>.

Cele câteva concubinaje consemnate în rapoartele parohiale sunt cazuri izolate, adesea, după cum remarcă și unii preoți, survenite pe seama unor influențe din exterior. Concubinajul nu este în aceste parohii o problemă socială care să influențeze viața de familie a comunităților. În cazul concubinajului întânit în Chegea, datorită „neglijenței părinților” fetei, Georgiu Gulasiu (23 ani) un tânăr din Giungi, sosit ca zilier în sat, trăiește o relație de concubinaj cu Ana Negruțiu (19 ani). Preotul din Hodișa, explicând faptul că enoriașii bisericii sale nu se complăceau în relații de concubinaj, precizează că Georgiu Popa Nuțuchi (58 ani) și Floare Szabo (48 ani), ce scandalizaseră comunitatea prin concubinajul lor, nu sunt localnici, ci „în toamna anului 1907 au venit aici de aiurea”. În dreptul celor 2 concubinaje din Soconzel, preotul din sat găsește o altă explicație, interesantă de altfel: „suntem la granița Transilvaniei unde grosează repirea fetelor”. Originea concubinajului în obiceiul răpirii fetelor este unul plauzibil în măsura în care acest obicei mai este păstrat încă în epocă. De altfel, însuși preotul își nuanțează oarecum explicația. El precizează că „aceștia (Vasiliu Calcău și Timifie Stoica, cortari de meserie n.n.) de acolo sunt

<sup>96</sup> *Ibidem*, f. 125. Sătenilor le era frică se pare să dea informații despre familiile țiganilor din sat (între care, așa cum rezultă din raportul preotului trimis episcopiei la data de 31 decembrie 1908, se găseau numeroase persoane ce trăiau în concubinaj).

<sup>97</sup> *Ibidem*, f. 141-142

<sup>98</sup> *Ibidem*, f. 142

<sup>99</sup> *Ibidem*, f. 126-127

<sup>100</sup> *Ibidem*, f. 137-138

<sup>101</sup> *Ibidem*, f. 4

<sup>102</sup> *Ibidem*, f. 90-96

veniți (din Transilvania n.n.)”<sup>103</sup>, dar molipsitorul obicei de a fura fata, obligând-o la o viață de concubinaj, nu mai este susținut deoarece femeile în cauză, așa cum precizează chiar preotul, „merg frumos nerepitate”.

**Protopopiatul Șimand**, era alcătuit din 5 parohii (Mocrea, Gurba, Chereluș, Șimand și Sinteia), situate în partea de sud a episcopiei, în comitatele Bihor și Csanád, într-o zonă cu o populație ortodoxă majoritară în raport cu celelalte confesiuni<sup>104</sup>. „În parohiile Distict. Șimand se află un număr mare de concubinari”<sup>105</sup>, scria referentul eparhial, Ioan Genț, pe dosarul ce conținea consemnarea concubinajelor din protopopiatul Șimand. El face și o recomandare pe care o trimite protopopului „să se reflecteze preoții respectivi a dezvolta zădul pastoral spre a stârpi lepra aceasta din mijlocul poporului nostru”<sup>106</sup>.

În parohia Șimand numărul concubinajelor nu a fost unul mare. La 31 decembrie 1907, doar doi tineri conviețuiau în concubinaj. Relația lor nelegitimă, ce începuse un an mai devreme, se încheie însă înaintea următorului raport trimis episcopiei peste un an<sup>107</sup>. Concubinajele, des întâlnite în satele învecinate, reapar un an mai târziu, când cu ocazia raportului din 31 decembrie 1909, preotul din localitate raportează existența a 2 asemenea cazuri<sup>108</sup>.

În Sinteia, la 25 ianuarie 1908, sunt raportate 5 cazuri de concubinaje<sup>109</sup>. În toate cazurile sunt implicate persoane ce erau legate prin căsătorie de alți parteneri, astfel că posibilitatea cununării acestora dispărea<sup>110</sup>. Motivele invocate de cei în cauză erau diverse. Iencicoș Stefan, după ce soția pleacă de acasă, o ia de concubină pe Maria Ardelean, despărțită și ea de bărbat, invocând motivul „lipsei ajutorului de femeie în casă”<sup>111</sup>. Aceleași 5 cazuri sunt menționate și cu ocazia raportului din 22 ianuarie 1909<sup>112</sup>. Anul următor, însă, a adus un nou caz de concubinaj în această parohie<sup>113</sup>.

Parohia Chereluș ne oferă, sub acest raport, imaginea cea mai diluată a percepțelor familiale. Cele 92 de concubinaje (la care se mai adăuga și cele întâlnite în rândul celorlalte comunități confesionale) existente la sfârșitul anului 1908<sup>114</sup>, erau foarte multe pentru o localitate ce număra 462 de case și în care comunitatea greco-catolică reprezenta 90% din totalul populației<sup>115</sup>. Raportat la numărul aproximativ de case ce aparținea comunității greco-catolice, constatăm faptul că în această comunitate confesională era întâlnită o pereche de concubini (o „familie”) tot la 4,5 case. Prin aproximație putem deduce astfel că ponderea concubinajelor din această parohie se situa între 22%-24% din totalul familiilor. Care era originea unei asemenea erodări a familiei? Poate mai corectă ar fi întrebarea: care era cauza diluării percepțelor religioase din acest sat? Familia există, ea însă nu mai este constituită după normele religioase. Dar civil se căsătoreau? Potrivit informațiilor provenite din partea preotului sătenii din Chereluș nu se căsătoreau nici la primărie. Doar în 2 din cele 92 de cazuri de concubinaje a fost încheiată căsătoria civilă<sup>116</sup>. O mentalitate păguboasă și primejdioasă s-a instalat, potrivit preotului, în comunitatea greco-catolică din Chereluș: motivul a fost viața scandaloasă și exemplul păcătos al

<sup>103</sup> *Ibidem*, f. 88, 91, 93

<sup>104</sup> *Schematismus...*, p. 175-179

<sup>105</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 39

<sup>106</sup> *Ibidem*. Recomandarea aceasta a fost făcută la data de 30 octombrie 1908.

<sup>107</sup> *Ibidem*, f. 182

<sup>108</sup> *Ibidem*, f. 260

<sup>109</sup> *Ibidem*, f. 60

<sup>110</sup> În 3 cazuri bărbatul era căsătorit, într-un caz căsătorită era femeia, iar într-un caz căsătoriți erau ambii parteneri de concubinaj.

<sup>111</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 60

<sup>112</sup> *Ibidem*, f. 184

<sup>113</sup> *Ibidem*, f. 275. Raportul din 30 ianuarie 1910 consemnează existența a 6 cazuri de concubinaj.

<sup>114</sup> *Ibidem*, f. 170-181. Numărul raportat al concubinajelor a fost la sfârșitul anului 1907 la 77 de cazuri (*Ibidem*, f. 40-52). Se poate constata așadar o creștere semnificativă pe parcursul anului 1908. Această creștere din anul 1908, a fost urmată de o diminuare a concubinajelor până la 36 de cazuri câte au fost raportate la 31 decembrie 1909 (*Ibidem*, f. 249-258).

<sup>115</sup> *Recensământul din 1900...*, p. 98-99

<sup>116</sup> A.N-D.J. BH, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*, dos. 521, f. 170-181

preotului precedent (acuzat el însuși de concubinaj). „S-au văzut pilde de astea ani la rândul dela preoți sgluțiți cari timp îndelungatu au petrecut pe teritoriul aceste parohii făcând scandal peste scandal... Și au vorbit zilnic și în public contra lui Dzeu și contra așezămintelor înlesneate prin unul născut Fiu al seu. Peste 30 de ani d'alungul dăinuit-au nici cele mai scîrmove lucruri făptuite cu bolă din parte a oameni trecuți prin scoli și puși în fruntea afacerilor publice a căror țintă păgubitoare ușor sevit-a de cinozuru (exemplu n.n.) înainte a tot poporul și asta pe cuvânt «pentru ce să nu facem și noi aceia ce fac domnii, pentrucă ei zic că nu-i păcat»... Numai după eșirea din lume (decesul n.n.) a foștilor martori ale aceluia urmări poate să fie speranță în spre mai bine”<sup>117</sup>. Iată deci, o parohie zdruncinată de exemplul negativ al preotului ce era luat drept model de către oameni. Activitatea preotului nou pare sortită eșecului atâta timp cât aceste persoane în a căror mentalitate s-a cuibărit „păcatul concubinării” vor trăi. Totuși, ținând cont că la sfârșitul anului 1909 preotul raportează doar 76 de concubinaje (mai puțin cu 16 cazuri), putem remarca o tendință de intrare în legalitate a acestor familii.

Parohia Gurba se confrunta cu un mare număr de concubinaje. La 31 decembrie 1907, numărul acestora se ridica la 37 perechi<sup>118</sup>. Un an mai târziu, numărul concubinajelor a scăzut la 34 perechi<sup>119</sup>. „Cauza, că s-a încuibat acest rău – scria preotul din sat – este, că jur împrejur se văd exemple ne mai pomenit de rele și din partea celor chemați și din partea celor nechemați”<sup>120</sup>. Preotul pune așadar aceste concubinaje pe influența negativă atât a credincioșilor, cât și a necredincioșilor („nechemați”, „schismatici”), dar și pe influența nefastă a clerului („celor chemați” – făcând trimitere astfel la cazul vechiului preot din Chereleş ce trăise el însuși în concubinaj), sau a laicilor.

În parohia Macrea sunt amintite, cu ocazia rapoartelor de la sfârșitul anului 1907 și 1908, 4 cazuri de concubinaje<sup>121</sup>. În 2 situații partenerei nu aveau alte obligații matrimoniale, în schimb la celelalte 2, femeia era liberă, iar bărbatul era căsătorit cu altă femeie. Numărul concubinajelor din această parohie a crescut la 8 cazuri pe parcursul anului 1909<sup>122</sup>.

**Protopopiatul Șiria**, caracterizat printr-o structură etno-confesională similară protopopiatului Șimand, dar și prin aceleași realități socio-economice, nu a raportat episcopiei niciun caz de concubinaj. Realitățile consemnate în alte regiuni ne determină să credem că în fața noastră se află o imagine eronată a fenomenului cercetat. Se impun în aceste condiții două explicații: 1. preoții greco-catolici au raportat episcopiei cazurile de concubinaj existente, dar din motive necunoscute nu au ajuns în arhiva episcopală sau au fost pierdute de-a lungul anilor; 2. sub efectul anumitor influențe, preoții din aceste parohii nu au consemnat realitatea întâlnită. Așadar, fără a exclude posibilitatea existenței unui număr considerabil de concubinaje, precizăm faptul că puținele rapoarte existente nu menționează, așa cum am mai precizat, niciun caz de concubinaj.

**Protopopiatul Vășad** era situat în partea de nord-vest a episcopiei, într-o regiune în care populația ortodoxă era aproape inexistentă și unde românii greco-catolici trăiau alături de alte grupuri etnice catolice și protestante. Într-un asemenea context lipsa cazurilor de concubinaj din rapoartele parohiale nu credem că a fost departe de realitatea existentă în teritoriu.

Raportat la nivelul întregii episcopii, identificăm regiunea sudică și centrală ca fiind zonele în care alteritatea valorilor familiale era mai ridicată decât în celelalte. Sub raportul legăturii fenomenului cu structura etno-confesională, se poate observa o mai mare pondere a concubinajelor acolo unde populația românească era majoritar ortodoxă.

În urma analizei efectuate asupra concubinajului din acest spațiu, identificăm 3 categorii de protopopiate: 1. protopopiate cu un mare număr de concubinaje (Holod, Mako, Oradea și Șimand);

<sup>117</sup> *Ibidem*

<sup>118</sup> *Ibidem*, f. 54-59. În 3 situații femeia era căsătorită cu alt bărbat, în 4 situații bărbatul era căsătorit cu altă femeie, iar în 7 cazuri bărbatul era reținut de legile militare, nefiind „deobligat serviciului militar”. În 2 cazuri, din cele 37 de concubinaje, partenerei erau căsătoriți de instanțele civile.

<sup>119</sup> *Ibidem*, f. 167-169

<sup>120</sup> *Ibidem*, f. 169. Aceleași 34 de concubinaje sunt amintite și cu ocazia raportului trimis episcopiei la data de 31 decembrie 1909 (*Ibidem*, f. 247-248).

<sup>121</sup> *Ibidem*, f. 53, 183

<sup>122</sup> *Ibidem*, f. 261-263

2. protopopiate cu un număr mediu de concubinaje (Barcău, Beiuș, Crișul Repede, Sebiș și Supuru de Jos); 3. protopopiate cu număr redus de concubinaje (Ardud, Carei, Eriu, Leta Mare, Lunca, Mădăras, Someșeni, Șiria și Vășad). Dincolo de toate acestea, identificăm în cea mai mare parte a protopopiaterelor parohii în care existau un număr considerabil de cazuri de concubinaj și parohii (aflate adesea în imediata vecinătate) în care nu existat niciun caz de concubinaj. Realitatea demografică și socio-economică locală, mentalitatea colectivă, influența unor factori interni sau externi, personalitatea preotului, etc., au fost în măsură să traseze anumite tendințe și modele ale acestui fenomen.

Nu în ultimul rând, o anumită relevanță asupra prezenței și răspândirii concubinajului (de aici deducem și carența informațiilor transmise eronat de preoții episcopiei) o au nașterile nelegitime. E drept, nu toți copiii nelegitimi se nasc în urma unor relații de concubinaj, alții sunt rezultatul unor relații accidentale avute de o fată nemăritată sau o văduvă cu un bărbat, fără ca aceștia să fi conviețuit împreună. Apoi, în discuție trebuie introduse și cazurile cuplurilor ce trăiau în concubinaj, dar care se căsătoresc imediat după nașterea unui copil (declarat nelegitim de preot; familia lui era însă acum legitimă, nefiind raportată drept concubinaj). Infidelitate care a fost ponderea acestora, nu putem neglija numărul foarte mare al copiilor nelegitimi (născuți în cea mai mare parte în „familii” și ele nelegitime, dar care conviețuiau pe termen nelimitat împreună). În Beiuș, de exemplu, sunt descoperite în anul 1908 doar 5 concubinaje, ponderea copiilor nelegitimi care se nasc, e drept într-o altă perioadă (aceasta nu putea fi însă departe de realitatea de la începutul secolului al XX-lea), este de 18,75%<sup>123</sup>. Nu se puteau naște în 5 familii de concubini aproape o cincime din copiii care se nasc în această localitate. Credem, mai degrabă, că nivelul raportat al concubinajului a fost sensibil diminuat. O asemenea realitate poate fi transpusă și asupra unor întregi protopopiate, care au surprins prin numărul redus al concubinajelor raportate, dar care erau caracterizate prin similitudini socio-economice și demografice cu protopopiaterile care au raportat multe concubinaje. În această categorie putem încadra protopopiaterile Șiria, Barcău, Lunca, Crișul Repede, Beiuș, dar și altele, care, întâmplător sau nu, au dovedit o anumită carență și în raportarea căsătoriilor mixte.

### Bibliografie

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, *Fondul Episcopiei Greco-Catolice Oradea*

Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, Editura Universității din Oradea, 2004

Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999

Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. II, Editura Minerva, București, 1906

*Schematismus Historicus Venerabilis Cleri diocesis Magno-Varadiensis graeci ritus catholicorum pro anno jubiliari 1900*, Magno-Varadini, Typis, Samuelis Berger jun, Oradea, 1900

---

<sup>123</sup> A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 91, f. 24-45